

Мр Звонимир ИВАНОВИЋ
Криминалистичко-полицијска академија, Београд

МОС и криминалистичко профилисање

UDK: 343.9.018

Апстракт: Аутор покушава да повеже неколико института у различитим научним системима. Покушаји разматрања релација *modus operandi* извршилаца и система заснованог на њима, као посебне методе расветљавања кривичних дела и откривања извршилаца, наводе на проучавање нових института на западној хемисфери, у оквирима форензике. Упоредним проучавањем постојећих научних и практичних решења аутор установљава постојање одређених сличности међу различитим системима, али и увиђа могућности комбиновања датих. Указујући на новине које се могу применити у пракси, аутор уноси детаље који постоје у анализи повезаности, оперативној истражној анализи или компаративној анализи сличности кривичних дела и вешто их комбинује са актуелним теоријским ставовима у Србији. Шта више, он врши анализу сличности елемената датих института са МОС-ом. Прегледним излагањем аутор даје могућа решења и спекулише о могућој даљој повезаности са неким сличним институтима као што је криминалистичко профилисање. Управо у овој области се највише примењују институти који се обрађују у погледу постојећих сличности (анализа сличности) са актуелним системом у Србији, где се могу препознати заједнички простори за конвергенције са другим системима.

Кључне речи: *modus operandi*, МОС, компаративна анализа повезаности кривичних дела, оперативна истражна анализа, криминалистичко профилисање.

МОС као метод откривања непознатог учиниоца по начину извршења кривичног дела

МОС као метод откривања непознатог учиниоца по начину извршења у случајевима понављања кривичних дела, као и систем заснован на њему, у савременој науци се подвргава критици, управо са овог аспекта. Проблем се решава укључивањем више дисциплина и метода заснованих на новим научним достигнућима.¹ Прве класификације извршилаца, и поку-

¹ Примена, на пример, ССА анализе (анализе најмањег простора – smallest space analysis), ГИС система (Географског информационог система), мапирања криминалитета.

шаји објашњавања појаве као што је криминалитет, основ разликовања проналазе у типовима извршилаца, биолошким и социолошким факторима. Њихов смисао је у објашњавању појаве, дакле феноменолошка и етиолошка димензија појава. Развојем психологије и њених практичних дисциплина, јављају се психолошки фактори, за које се, као нова улога, везује узрок криминалитета и према којима се апострофирају фактори унутар индивидуе (Bonta, 1996). Функционалност, али и употребљивост се обезбеђује појавом FBI бихевиористичког модела класификације извршилаца на организоване и неорганизоване извршиоце. Тада крећу промене у схватању и анализирању психологије извршилаца кривичних дела. Различити аспекти извршиоачеве личности, неопходни за оперативни рад, су унапред предодређени његовим понашањем пре, за време и након извршења кривичног дела, а што појмовно обухвата начин извршења кривичног дела. Ове информације комбинују се са другим релевантним детаљима, као и са физичким (материјалним) доказима, и упоређују се са карактеристикама познатих типова личности и менталних обољења, како би се развио практични – радни опис извршиоца².

Понављање кривичних дела код великог броја криваца из навике, условљава диференцирање криминалне усмерености ка одређеним врстама кривичних дела, што за собом повлачи специјализацију. Специјализација криминалне активности, која се огледа у понављању начина извршења (или одређених сегмената) кривичних дела и усавршавању, односно испољавању неких особности личности, ствара основу за примену криминалистичких метода разоткривања извршилаца кривичних дела. Специјализација у примени усавршеног начина извршења кривичних дела доводи га до успеха, а истовремено оставља у извршењу траг његове индивидуалности, на основу којег може да буде „препознат“ и разоткривен. Како се истиче у криминалистици, злочинац постаје жртва властитог начина извршења (Водинелић, 1985:415). Потребно је да прецизно одредимо садржај појма „понављање начина извршења“. По Водинелићу, он је троврстан (Водинелић, 1984:140-186). Прво, у тај појам улази поновљено извршење таквих кривичних дела која су истородна само по нападнутом објекту а нису сталног начина извршења. Ова категорија понављања је најшира, а њена индивидуална вредност најслабија, јер је вероватноћа да ће се разне особе оријентисати на истоврсни нападни објект врло висока. Друго, у тај појам спада такво поновљено извршење кривичног дела које је обележено, мање или више, подударним комплексом елемената и операција, али без постојања навика или привика. Ова категорија понављања већ има већу индицијалну вредност, јер је вероватноћа да ће различита поновити подударни комплекс мања, иако, наравно, није искључена.

² www.wikipedia.com доступан 20.1.2009. год.

Треће, најмањи број случајева који потпадају под овај појам односи се на понављање идентичног или врло сличног комплекса елемената и операција узастопно извршених радњи кривичног дела, који се, нарочито, карактерише аутоматизмом навика и привика. Према њему, ова категорија понављања има доказну вредност вероватноће која се граничи са извесношћу, а у неким случајевима и вредност поузданог сазнања (Водинелић, 1984:140-186).

Услед ових теоретских разматрања, у пракси се воде одређене евиденције³ и врши се директна примена учења, што и јесте једно од средстава у борби против криминалитета. Стручни израз за начин извршења кривичних дела јесте *modus operandi*. Криминалистички садржај појма начина извршења мора обухватити све радње учиниоца кривичног дела, које значе припремање, вршење и прикривање (инсценирање и фингирање) кривичног дела. Можда припремне радње и радње прикривања не представљају радње кривичног дела у конкретном случају. Можда оне тада и немају кривичноправно значење, али су информације о њима значајне за откривање, доказивање и разјашњавање кривичне ствари, због чега су релевантне са стајалишта криминалистике и кривичнопроцесног права. Према Симоновићу: „*Modus operandi* је сложен систем који се може поделити на следеће подсистеме: а) начин припремања кривичног дела; начин приступања (избора) објекту напада, односно жртви; успостављање контакта или навођење изговора за контакт; начин и карактеристике (месне, временске, локалне) избора места напада; особености претходног односа између учиниоца и жртве, односно објекта напада; б) начин извршења саме радње кривичног дела (преферирање објекта напада, време и место извршења, индивидуалне особености које се испољавају); особености које су карактеристичне за поједине врсте кривичних дела (њих треба поделити у складу са типским карактеристикама, криминалистичким особеностима различитих врста кривичних дела); психичке карактеристике учиниоца које је показао на месту извршења кривичног дела или у оквиру одвијања радње извршења (карактер, цинизам, хладнокрвност, експлозивност, односно афективност, мирноћа, прорачунатост, страшљивост, храброст, ирационалност); радње и навике које су типичне и препознатљиве (пуши, показује тикове, уринира на месту извршења итд); физичке или здравствене карактеристике везане за учиниоца које су утврђене на основу изјава сведока или анализе трагова (нпр. хромост на једну ногу, шиштање

³ Криминалистичке евиденције – (лат. *evidentia* – увид, попис), форма у којој се врши систематско прикупљање, планско сређивање и обрада података од значаја за ефикасно и успешно обављање послова у вези са сузбијањем криминалитета. Евиденције које воде органи унутрашњих послова могу се сврстати у следеће групе: оперативне криминалистичке евиденције; евиденције безбедности саобраћаја; евиденције које настају из управне делатности; евиденције које настају из контролно-инспекцијских послова. Оперативно-криминалистичке евиденције се могу поделити на опште евиденције, МОС евиденције и остале евиденције.

из плућа приликом дисања); начин комуникације са жртвом (вербална и невербална комуникација); употребљено средство извршења, оружје или оруђе (врста средства, начин употребе, индивидуалне карактеристике везане за употребу, или, пак, особености оружја или оруђа); понашање на месту извршења кривичног дела; начин доласка (превозно средство, пешнице); ц) начин прикривања трагова кривичног дела, постојање (и начин) фингирања, начин напуштања места кривичног дела (средство, брзина)⁴ (Симоновић, 2004:87).

Сваки сегмент овог кривичног дела треба посматрати самостално, али и у односу на друге сегменте, требало би га сецирати по деловима и сваки од датих делова посматрати као самосталан механизам довољан сам себи, и посебно га анализирати. Оваквим поступком се апстракцијом могу уочавати одређене сличности до тада неанализираних дела (због различитости природа и врста истих), те пронаћи одређене везе међу њима. Оваквим приступом се може доћи до вероватноће да су можда различита кривична дела извршиле исте особе. Ово може бити интересантно и са аспекта могућности еволуирања *modusa operandi*, или, како се још наводи у литератури, рафинирања (Vronsky, 2003)⁴.

Извршиоци су обично прилагодљиви, чак варирају у оквиру исте врсте кривичних дела различите комплексе унутар *modusa operandi*. Мењајући тип извршилац врши истовремено различите врсте кривичних дела. Класичним тумачењем *modus operandi* система не може се направити веза између једног разбојништва и једне провалне крађе коју је извршио исти извршилац кривичног дела. Такво третирање *modusa operandi* то омогућује. Да би та примена методе елиминисања била успешна, у крајњем случају и изводљива, неопходно је да је прати рачунарски програм са базом података и избором великог броја опција (које су стандардизоване и логички повезане у сродне целине између којих постоје разни нивои хијерархијске организованости) међу којим се могу правити вишеструке везе и упоређивања, што у свету већ одавно постоји.

Код нас ову улогу врши МОС евиденција. У оквиру ове евиденције извршена је класификација према врстама извршених кривичних дела, с тим што се за сваку групу врши поткласификација према одређеним критеријумима. Састоји се од фасцикли у којима се налазе кривичне пријаве против непознатог извршиоца (сложене по годинама евидентирања и броју кривичног уписника – КУ броју), и од картотеке кривичних дела са непознатим учиниоцем (састоји се од више картона сортираних према врсти кривичног дела и специфичностима у начину њиховог извршења).

⁴ На пример, специфичан контакт прве комуникације са жртвом може да упути на потребу постављања те верзије. Или, рецимо, индивидуалне и особене психичке реакције или мане, нпр. постојање физичке наружености, које се испољило у два случаја разбојништва, једном случају силовања и једном случају преваре, може да указује да је та дела извршило исто лице.

Унутар основних група врши се поткласификација у складу са критеријумима места, времена и средства извршења и др.) На тај се начин, по основу испољених сличности, у картотеци повезују поједина кривична дела чији су учиниоци непознати, и по истом основу се врши провера у евиденцији одређених категорија учинилаца кривичних дела. Након расветљавања једног од евидентираних кривичних дела, и у случају хватања на делу, откривени учинилац се може довести у везу и са евидентираним кривичним делима исте врсте, која су извршена на сличан или исти начин. Треба напоменути да се подаци из ове евиденције уносе и у Јединствен информациони систем, и систем базиран на веб претрагама, (информациони системи МУП Републике Србије) и свакодневно ажурирају, па је могућа претрага у реалном времену.

Значајно је размотрити концепт персеверанце у оквиру МОС-а. Феномен персеверанце одређују: а) психолошке карактеристике личности (особености личности, психички стереотипи, свесне и несвесне тенденције које условљавају индивидуалност, препознатљивост понашања); б) социјалне особености личности где је од значаја веза: 1) између личности и професије, или, пак, других усвојених знања, нпр. у оквиру хобија, која условљава стереотипност у криминалном делању; 2) између личности и оруђа или оружја на која је навикла, што условљава особеност у начину њихове употребе која се манифестује и при извршењу кривичног дела; 3) личности и социјалног, културног (поткултурног, нпр. наркоманска популација), националног, верског, расног миљеа, одакле црпи одређене стереотипе у понашању. Појам персеверанца не може да се ограничи само на понављање елемената који улазе у појам криминалне радње, већ и на оне који важе за укупно социјално понашање, а на основу којих се може направити веза између одређене личности (или типа личности) и одређених кривичних дела. Неопходно је усмерити пажњу на оне елементе људског понашања који указују на „отисак личности, печат индивидуалности“ (Turvey, 2002) који представљају карактеристичне, индивидуалне особености у понашању и могу да индицирају и укажу на везу између њиховог носиоца и одређеног дела. Овде је база за индицијално коришћење и МОС и профилисања, и ту можемо препознати њихову чврсту везу.

Битно је указати да се као на један сегмент МО, код одређених група теоретичара указује и на инсценирање и фингирање. Даглас (Douglas и Munn, 1992:251) објашњава и разлику између *modus operandi* и „ритуалистичких аспеката“ дела. МО представља научено понашање које се може мењати онако како се мења схватање криминалца, како он учи, модификује и адаптира своје понашање, како би га прилагодио одређеној ситуацији. Ритуални аспекти (који се изједначавају са потписом или печатом индивидуалности) кривичног дела се не мењају и повезани су са

унутрашњим потребама извршиоца да чини одређене ствари. Учиниоца кривичног дела врши радњу (свесну и вољну делатност, низ радњи, а не рефлексне покрете). Садржај тог комплекса радњи детерминисан је објективним околностима и својствима конкретне личности. Трагови, предмети и ситуација кривичног дела су одрази детерминисане делатности учиниоца који је себи поставио одређени циљ. Начин извршења зависи од комплекса околности које га детерминишу, а трагови, предмети и ситуација кривичног дела зависе од начина извршења (Водинелић, 1985:413). То значи да се о начину извршењу закључује на основу реликата кривичног дела. Сваки начин извршења има своју тактичност тих елемената, па се комплекс трагова насталих извршењем једне врсте кривичних дела разликује од комплекса трагова, предмета и ситуације насталих при вршењу кривичних дела друге врсте.

Свесно вршење неке делатности, као што је то вршење кривичних дела, претпоставља што потпуније схватање садржаја, задатака и резултата које учинилац очекује од криминалне делатности. Оно је могуће само у случају ако се аутоматски извршава што већи број компонената, операција тог процеса делатности. Уколико човек боље влада техником датих операција, утолико мање пажње поклања самом процесу вршења те криминалне делатности. Он се навикао на ту делатност, он је њоме овладао. Разматрање о оваквим активностима веома је добро извео Водинелић. Он тврди да се навика састоји из што потпунијег, лакшег, аутоматског обављања операција које чине технику предметне криминалне делатности (Водинелић, 1985:417).

Психолози кажу да су навике аутоматизоване компоненте криминалне делатности, које се изграђују у процесу обављања. Овде имамо двоструку навикну – на вршење кривичних дела и на саму технику извршења. За разлику од оних покрета који теку аутоматски од самог почетка (нпр. рефлексних покрета), ове се компоненте аутоматизују услед дужег или краћег увежбавања. Криминална делатност се не аутоматизује, већ сам начин извршења, који све више одлази испод контроле свести у погледу технике обављања операција. Проналажење у траговима, предметима и ситуацији на лицу места индивидуалних обележја која се несвесно преносе аутоматизованим вршењем навикнутих операција, допушта утврђивање групне припадности учиниоца и, евентуално, његову идентификацију. Привике (Водинелић, 1985:417) су аутоматизовани елементи људског понашања, када је од контроле свести ослобођена не само техника обављања операција унутар извршења кривичних дела, него и сама чињеница да се привикнуто понашање збива. Учиниоца не примећује трагове навикнутог понашања, није их свестан, па их ни не отклања. Треба указати на везу нових схватања елемената МО са постулатима које наводи

Водинелић. Овај елемент који се одвија изван контроле свести (привике) изванредно се може повезати са „ритуалним понашањем“, тзв. печатом индивидуалности који наводи Даглас.

МО, у ужем смислу, више нагиње навикама у овој категоризацији. Навике и привике се често јављају у јединственом комплексу и у великој мери одређују начин извршења кривичних дела. Неке привике (сексуалне аберације, наркоманија, алкохолисаност) не само да учествују у одређивању начина извршења, него и мотивишу само кривично дело. Управо највећи утицај на оформљење начина извршења имају циљ и мотив кривичног дела. Изучавање начина извршења допушта да стварамо верзије о циљевима, мотивима и карактеру непознатог учиниоца, његовом односу према друштву, раду и себи, о његовој друштвеној опасности и штетности. Ово је посебно значајно и у разматрањима о криминалистичком профилисању. Водинелић даје основе закључивања по МОС-у: „Одражавање у траговима, предметима и ситуацији кривичног дела објективних и субјективних детерминанти МО-а омогућава стварање верзија и откривање веза, као и релевантности доказних информација, као и околности које су погодиле извршењу кривичног дела и формирању одређеног *modus operandi*.“ Овим он не ствара базу само за примену индицијалних метода у раду криминалисте, већ даје основу и за примену криминалистичког профилисања.

Разлике између МО и потписа могу бити јако суптилне. На пример, Даглас (Douglas и др., 1992) наводи случај пљачкаша банака у Тексасу, који је терао све своје жртве да скину одећу, постављао их у сексуалне позе и фотографисао их. То је потпис, за пљачку није било неопходно или корисно предузимати ове активности. Дакле, претеривања улепшавања, оне активности које излазе изван потребних, неопходних за извршење дела, чине потпис, уједно и разлику са МО. Шта више, управо супротно, то га је задржавало дуже на лицу места и тиме доводило у опасност да буде откривен. Ово је најбитнија карактеристика потписа или печата индивидуалности извршиоца. Многи аутори сматрају ово кључном разликом у односу на МО.

Са друге стране, као контраст, Даглас наводи случај у Мичигену (Douglas и др., 1992), донекле идентичан овом, осим што је начин на који је то радио био такав да су жртве биле потпуно окупиране том активношћу, али и осрамоћене, тако да нису ни имале прилике да примете извршиоца у циљу давања описа. Овде је у питању, према Дагласу, очигледна употреба оваквог начина како би се професионалније извршило дело, дакле, у сврху функције средства за вршење дела (инструментално искоришћавање околности).

Извршилац се развија током времена и користи МО који му функционално одговара, али и он се током времена развија, еволуира. Он је

веома динамичан и променљив, то су основна обележја МО. Искуство и поуздање ће преобликовати МО извршиоца. Лишење слободе и затварање обично утиче на будући МО извршиоца, нарочито код професионалних криминалаца. Он рафинира и префињује свој МО јер учи на грешкама које су га довеле у затвор. Одговор жртва, такође, може значајно утицати на развој МО.⁵ Према томе, МО еволуира како би одговорио захтевима кривичног дела. Још је Водинелић наводио: „сигурно је да специјализација принудно доводи до профињења метода, а тиме и до персеверанце. Ова специјализација може тако далеко да иде да, у специјалном начину рада, управо, дође до изражаја „рукопис“ учиниоца“. Значајна карактеристика потписа је да криминално понашање превазилази оквире онога што је неопходно за извршење дела. Оно представља јединствен и интегралан део понашања извршиоца за време извршења сваког дела. Оног тренутка када манифестује ово понашање, извршилац је оставио свој потпис. Наводи се и да је: „потпис извршиоца везан за понашање које је повезано са личношћу извршиоца, нарочито за јединствене фантазије, и може ићи изван неопходних радњи за извршење кривичног дела. Иако га описује као никада променљиво понашање, ипак је могуће да се деси еволуција потписа из дела у дело“ (Водинелић, 1985:408).

Генерално, следеће би било право понашање које чини потпис (Керрел, 1995:670-674.):

- захтева више додатног времена, преко потребног времена функционалног за остварење радњи МО-а;
- оно што није неопходно за извршење дела;
- укључује изражавање емоција, и
- може укључити и одражавање фантазије.

Уколико понашање задовољава ове критеријуме, онда оно представља, по својој природи, радње потписа. Како лице места одсликава овај аспект потписа извршиоца? Извршилац демонстрира карактеристике сопствене личности на лицу места, кроз овакав ритуал, потпис (или оно што је раније дефинисано као привика). Овде можемо спекулисати са сличношћу Водинелићевог и Дагласовог резонувања, сличност је евидентна. МО, у ужем смислу, представља навике, а печат је, у принципу, одговарајући привикама. Слободан избор се везује, као трећа компонента, за навике дајући специјалност тој компоненти. Место извршења кривичног дела одсликава овај аспект кроз карактеристике лица места или неуобичајене активности

⁵ Уколико силоваатељ има проблем са контролом жртве, он ће модификовати свој начин извршења како би савладао отпор, разбојник који је наишао на ометајући отпор од жртве ће следећи пут то узети у обзир. У оба случаја може се десити да понесе неки нож, селотејп траку или друга средства за везивање, или ће напасти хитро и на блиц, и у тренутку онеспособити жртву. Уколико ове мере не постигну сврху, може се одлучити и на веће насиље или убиство. Управо овде се изражава слободна воља.

извршиоца на месту извршења. Употреба претераног насиља или физичке силе представља други аспект потписа.⁶ Према Дагласу, језгро извршиоцевог ритуала никада се не мења. За разлику од МО-а он остаје константан и опстајући део извршиоца. Треба додати и да се потпис не појављује баш у сваком кривичном делу из разлога што се могу десити неке непредвидиве ситуације, као, на пример, прекиди у вршењу дела или неочекивана реакција жртве, но и то може имати своје специфичности.

Фингирање кривичног дела не представља инсценирање. Фингирање се обично изједначава са симулирањем кривичних дела и под њима се подразумева, по Водинелићу, (упореди и са Алексићем, Шкулићем и Жарковићем), поступак којим се симулира извршење једног кривичног дела са циљем да се прикрије неко друго, стварно извршено кривично дело (Водинелић, 1985:110-125 и Алексић и остали, 2004:310-311). У односу на фингирање, инсценирање носи и конотацију несвесног, патолошког, чиме се испољава несвесни, или делимично свесни део личности извршиоца. Њиме се долази до, или се постиже, иживљавање фантазије која егзистира у уму извршиоца. У овом раду, у погледу појмова инсценирање и фингирање треба направити разлику⁷ – под инсценирањем ће се сматрати намерна или принудна радња усмерена на измену лица места, са постојањем циља изазивања одређене реакције, или без тог циља, али, у сваком случају, са наглашеним аспектом утицаја фантазије на лице које га предузима. Код ових случајева постоји тенденција да извршиоци своју фантазију продубљују и после самог акта извршења кривичног дела, са вишеструким последицама таквог кривичног дела. Фингирањем ће се сматрати свака активност усмерена на навођење органа гоњења на погрешне закључке у погледу дела или извршиоца.

МОС и криминалистичко профилисање

Данас се у криминалистици и психологији (нарочито у развоју истражне психологије)⁸ говори о претпоставкама по којима људи манифестују релативно трајно и слично понашање у различитим ситуацијама. Ова појава

⁶ Пример сексуалног понашања које представља потпис је: онда када извршилац предузима, тачно одређеним редоследом, одређене сексуалне активности приликом вршења дела код сваке жртве.

⁷ Разлика је дата и у (Вујаклија, М., 1996/1997:342, 942): „инсценирање (лат. in, scaena) поз. удешавање неког позоришног комада да се може приказивати на позорници; фт. прављење или приређивање некоме сцене, догађаја. Инсценирати (лат. in, scaena), поз. удесити (или: удешавати) позоришни комад за приказивање на позорници; фт. правити или приредити некоме сцену, тј. напасти некога отворено и на јавном месту, изазвати га на свађу, тучу и сл.; инсценирати процес, прв. удесити суђење са лажним сведоцима и унапред донетом пресудом. Док на стр. 942 каже: „фингиран (лат. fingere, измислити) измишљен, замишљен, претпостављен, привидан, тобожњи, фиктиван; фингирана меница – меница са потписима лица која не постоје; фингирати (лат. fingere), измислити, измишљати, замислити, замишљати; правити се, лажно се представљати.“

⁸ У овом смислу обратити пажњу на дела Дејвида Кантера и Габријеле Салфати.

се одређује као конзистентност у различитим ситуацијама (cross-situational consistency). У оквиру практичне примене достигнућа теоријских дисциплина развијен је поступак повезивања, анализе повезаности (или проналажења веза између) кривичних дела,⁹ у оквиру овог фокусира се сличност понашања појединог криминалца у оквиру одређеног типа кривичних дела. Ово представља посебан облик поменутог истоветности, под називом хипотеза конзистентности извршилаца. Реч је о једној претпоставци, која мора бити праћена и следећом: мора постојати разлика између извршилаца у погледу начина извршења кривичних дела. Да би се могла применити оваква метода повезивања дела, или горе описаног МОС-а, неопходно је да се извршиоци при извршењу кривичног дела понашају на стабилан али дистинктиван начин. Оно што се у неким земљама користи на следећи начин, изведено из модела FBI, је слично примени система МОС, али, према теоретичарима тих земаља, он и превазилази значај и смисао овог система. Два су корака (Douglas, Burgess, Burg, Ressler, 2006) у овом поступку – први, иницијални, је повезивање случајева преко одређене везе, које прати креирање и препознавање почетног образаца (initial pattern identification). Други корак представља анализу свих случајева и одређивање групне припадности сличних образаца (pattern finalization). Опште методе које се користе у првом кораку су упитничке и претражне. Финализација шаблона је поступак „финог брушења“ или fine обраде у анализи где се, надаље, сужава круг дела која се укључују у групу заједничких шема. Овај завршни корак анализе обухвата индуктивне методе: дефинисање круцијалног случаја (principal case), препознавање других кључних случајева у шаблону (other key cases), препознавање других везаних случајева (additional cases). Преко ових корака дају се и препоруке за предузимање одређених криминалистичких мера и радњи у циљу расветљавања дела. Ово је дедуктивни поступак који започиње утврђивањем битних обележја могућег извршиоца на основу карактеристика начина извршења, након чега се долази до чињеница и околности битних за поступак доказивања. У Немачкој се говори о компаративној анализи случаја (Dern и остали, 2003). Она се изводи, пре свега, радом са карактеристикама утврђеним у *modus operandi*, и радњама повезаним са кривичним делом које откривају специфичне карактеристике (елементе) извршиоцевог карактера и личне биографије (такозвани потпис извршиоца, печат индивидуалности). Специфичне околности повезане са извршењем кривичног дела, које воде варијацијама у понашању извршиоца, морају бити посматране у светлу релације са оквирима контекста серије дела.

⁹ То је поступак који за циљ има препознавање кривичних дела која су највероватније извршена од стране исте особе због постојања сличности у манифестованом понашњу кроз различита кривична дела. По овом методу, дела извршена на сличан или исти начин се повезују како би формирали „серију“.

Актуелне класификације извршилаца кривичних дела у српској теорији не задовољавају практичне потребе криминалиста, нарочито са аспекта профилисања. FBI је започео свој пројекат на серијским убиствима 1978. године. Примарна сврха пројекта серијских убица је била стварање основа за конструкцију будућих класификација, које би се користиле као помоћно средство оперативцима у криминалистичком раду.¹⁰ Али, детаљна анализа ових материјала није никада презентована. Уместо тога је наведена дихотома подела, као резултат овог пројекта, по којој се извршиоци деле на организоване и неорганизоване. Одређивање једног или другог је базирано на украшавању или разголићивању жртве од стране извршиоца, излагању жртвиних гениталија или других полних карактеристика, уметању различитих објеката у телесне шупљине жртве или трагова коитуса или друге врсте полног општења (Douglas и остали, 1992:259–268).

FBI подвлачи да се у литератури наводи како је ова дихотома шема развијена у циљу даље класификације подгрупа серијских убистава, тачније сексуално мотивисаних убистава, у којима је мотив тај који често недостаје или је нејасан. Због непостојања мотива профалајери FBI су одлучили да траже доказе о планирању, ирационалности или нелогичности (тзв. негативним чињеницама) на лицу места, како би одредили да ли је извршилац организован или не. Ова типологија се, након тога, користи у циљу даље класификације личности извршиоца у зависности од категорије места извршења кривичног дела. Разлике међу организованим и дезорганизованим лицем места се уобичајено објашњавају формом психо-динамичких порива (Douglas и остали, 1992:259–268). Ови пориви се појављују као осветнички и садистички. Ови пориви се у конкретном смислу посматрају кроз термине трајних потреба, формираних кроз рана животна искуства и развојне периоде. Ова искуства су формирана нарочито око конфликта.

Разлике између ова два типа (дихотомије) воде порекло из неколико традиционалних теорија агресије и поремећаја личности.¹¹ Ипак, постоји и трећа врста извршиоца – мешовити, о којем се ретко расправља у литератури. Мешовити тип је додат претходној дихотомији како би извршиоци који нису могли да се подведу под претходна два типа могли да добију свој посебан тип. Увођење овог типа је потпуно обесмислило ову поделу

¹⁰ Серија интервјуа са 36 извршилаца осуђених на казне затвора, лишених слободе, од којих 25 одговара дефиницији серијског убице (нпр. убиство три или више особа у одређеном периоду времена) је обављена у периоду од 1979. до 1983. у САД. Интервјуи су обављени путем неструктуриране листе питања. Пре самих интервјуа прибављени су подаци о сваком извршиоцу и његовом делу, путем разгледања фото документације лица места, материјалних доказа, судских списа и изворника, изјава жртава, обдукцијских записника, као и налаза и мишљења лекара специјалиста судске медицине, документација из затвора, као и извештаја – налаза и мишљења лекара специјалиста психијатрије.

¹¹ На пример, наводи се да организовани извршилац поседује способност да задржи одређен ниво контроле над сопственим агресивним понашањем, док дезорганизовани није у могућности да задржи или, чак, било како успостави контролу.

јер она сада представља, према општој методолошкој теорији класификације, нејединствену, збркану или конфузну деобу.

У извршењу кривичног дела, одабраном начину извршења и траговима који остану после тога препознаје се личност учиниоца. Специфичности у начину извршења одраз су персеверанце учиниоца. Симоновић каже: „За практичну примену профилисања важно је разликовати та два модела персеверанце. Први модел персеверанце је резултат рационалног понашања учиниоца, који произлази из жеље за што ефикаснијим извршењем кривичног дела (начин извршења који доводи до успеха се не мења, већ само усавршава). Други модел персеверанце (остајања при истом начину извршења) произлази из психолошке принуде да се кривично дело изврши на одређени начин. Проузрокован је одређеним специфичностима личности извршиоца (најчешће несвесним), које имају свој узрок у одређеним поремећајима, фрустрацијама или несвесним мотивима, и одражавају се у специфичном испољавању агресије, разним видовима перверзија, специфичностима мучења жртве итд., или у избору специфичних објеката напада. На основу уочавања и процене ових специфичности могуће је планирати верзије о одређеним психолошким карактеристикама учиниоца које су од значаја при трагању.“ (Симоновић, 2004:49) Кроз анализу и тумачење одређених понашања која представљају потпис његове личности (неки га називају и печатом индивидуалности), у комбинацији са другим елементима, као што су *modus operandi* (МО) и виктимолошки аспект дела, профјалери могу повезати случајеве или различита дела, и преко истих доћи до схватања о мотивима за извршење кривичног дела. Веза коју можемо из изложеног приметити је одавно истакнута у иностраној литератури, али се код нас мало указивало на њу. Наиме, МОС и његови сегменти, схваћени у новим оквирима, могу представљати ону степеницу која се користи при примени технике криминалистичког профилисања, коју одређују анализом повезаности кривичних дела (неки је одређују и као компаративну анализа случаја). У постојећем систему, са импозантним достигнућима и у теоријским и у практичним оквирима у нас, неопходно је имплементирати постулате постигнуте у оквирима немачке и америчке теорије и праксе. Поменути су делом изнети у претходним разматрањима и на нама је да их инкорпорирамо смислено и ефективно у наш систем.

Литература:

1. Bonta, J., (1996), *Ministry Secretariat, Solicitor General, Canada: A Theoretical model for Offender Risk Assesment.*
2. Водинелић, В., (1985), *Криминалистика, откривање и докажување,*

- Факултет за безбедност и општествена самозаштита, Универзитет „Кирил и Методиј“, Скопје.
3. Водинелић, В., (1984), *Криминалистички и кривичнопроцесни аспекти начина извршења кривичних дела*, Гласник Правног факултета у Крагујевцу, Крагујевац.
 4. Vronsky, P., (2003), *Serial killers*, New York.
 5. Вујаклија, М., (1996/1997), *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд.
 6. Dern, H., Schu, M., Erpenbach, H., Hasse, G., Horn, A., Kroll, J., Tröster, A., Baumann, M. C., Vick, J., (2003), *The use of behavioural analysis by the German police, Quality standards for behavioural analysis, professional and personal qualifications, and training courses for police behavioural analysis in Germany*, Bundeskriminalamt Wiesbaden.
 7. Douglas, J., Burgess, W. A., Burgess, G. A., Ressler, K. R., (2006), *Crime Classification Manual (A Standard Investigating Classifying Violent Crimes)*, Jossey-Bass, San Francisco.
 8. Douglas, J., Munn, C., (1992), *The Detection of Staging and Personation at the Crime Scene*, У: Burgess, A., Burgess, A., Douglas, J., and Ressler, R., (Eds), *Crime Classification Manual*, New York: Lexington Books.
 9. Douglas, J. E., Ressler, R. K., Burgess, A. W., (1992), *Crime classification manual*.
 10. Keppel, R., (1995), *Signature Murders: A Report of Several Related Cases*, Journal of Forensic Sciences, бр. 40.
 11. Симоновић, Б., (2004), *Криминалистика*, Правни факултет, Крагујевац.
 12. Turvey, V. E., (2002), *Criminal Profiling: An Introduction to Behavioral Evidence Analysis*.

MOS and Profiling in Crime Investigation

Abstract: *The author has tried to connect a couple of institutes residing in different scientific systems. In studying ties between the modus operandi of the perpetrator of an actual crime and the system (Modus Operandi System) based on exploration thereof, as a special method for solving crimes, the author was pushed into revealing new institutes in the West European and American systems, concerning the field of forensics. Comparative studying of existing practical and theoretical models drives the author to find some similarities between those systems and to use some forms of combining their elements. In trying to focus on the novelties applicable in Serbian praxis, the author attempts to relate them to the behavioural analysis, operative investigative analyses and analyses of similarity among criminal offences, skillfully combining all these*

with prevailing theoretical models in Serbia. The author then tries to establish similarities between the elements of these institutes and MOS. The paper thus concisely outlines possible solutions and suggests combining with other similar institutes, such as criminal profiling. It is this field that offers broadest possibilities for processing data pertaining to similarities and for convergence with other systems.

Key words: *modus operandi, MOS, comparative similarity analysis, behavioral analysis, criminal profiling.*